

Nigun je zvláštní hudební druh, který vychází z chasidské zbožnosti

ZPĚV CHASIDSKÝCH MUŽŮ A ŽEN

Ráchel Polohová

Chasidismus je židovské náboženské lidově-mystické hnutí, které se zformovalo v 18. století ve východní Evropě. Vyrosl ze základů judaismu v oblasti postižené masakry kozáků Bogdana Chmelnického, v době zklamaných mesiášských nadějí v souvislosti s osobou Šabtaje Cviho (1626–1676) a rodícího se „frankismu“ (Jakob Frank 1726–1791).¹

Za zakladatele chasidského hnutí je obecně považován Jisrael ben Eliezer, zvaný také Ba'al Šem Tov (בעל שם טוב), zkráceně BeŠT, překládáno obvykle jako *Dobrý pán [Božího] jména*, nebo přeneseně jako *Divotvorce*), který se narodil pravděpodobně okolo roku 1700 na území dnešní Ukrajiny. Je však nutné si uvědomit, že BeŠT nebyl zdaleka jediný, kdo se v té době zabýval uzdravováním a mystickými extatickými praktikami, a že většinu toho, co víme o jeho životě, sepsali až BeŠTovi následovníci. Na podobu chasidského hnutí tak, jak ho známe dnes, měl zásadní vliv především BeŠTův žák Dov Ber (Magid) z Meziříče (asi 1704–1772) a chasidské učení poprvé ucelené formuloval Jakov Josef z Polonne (asi 1710–1783).

Chasidismus se jako lidově-mystické hnutí přinejmenším z počátku přirozeně formoval v opozici k „elitářskému“ rabínskému judaismu, v němž bylo stěžejní studium Tóry a plnění micvot (příkázání). V chasidismu vedle mnohých mystických praktik měla od počátku významné místo radost a ruku s tím tanec, hudba a zpěv.² Chasidé vyvinuli dokonce zvláštní hudební druh, který známe pod pojmem nigun.³ Jde o melodii, která je obvykle přednášena vokálně a často a cappella (tedy bez hudebního doprovodu). Chasidský nigun je většinou bezeslovný, nebo má jen jednoduchá slova – často jsou to například úryvky z modliteb nebo žalmů.

Význam nigunu

Samotný nigun může mít několik funkcí. Kromě toho, že může fungovat jako komunikační prostředek jak mezi rebem a jeho chasidy, tak také mezi rebem a Bohem, má především velice

významnou roli v mystické praxi chasidských židů. Zmíjme především devekut a tikun olam.

Devekut (דבקות – dosl. přilnutí, přilepení) je snaha přiblížit se Bohu, respektive splynout s ním. Takovému sjednocení má napomáhat nigun, který je někdy v tomto smyslu dokonce přímo nazýván „nigun devekut“.

Tikun olam (תיקון עולם) je mystickou snahou o nápravu světa. Vychází z představy o primordiální katastrofě, kterou popisuje už luriánská kabala. Tak jako obsahuje rozptýlené božské světlo každá věc a každé stvoření, tak i každá melodie. Tento fenomén mimo jiné souvisí i s přejímáním světských melodií, které jsou někdy popisovány také jako melodie, které dříve zněly v jeruzalémském chrámu. Jejich záchrana, posvěcení a návrat k původnímu účelu ve službě Bohu je chápán jako micva.⁴

Nigun a gender

Přesto, že chasidský judaismus nezná žádné pravidlo, podle něhož by byl ženám zakázán zpěv nigunů, existuje několik důvodů, kvůli nimž mají ústřední místo v této chasidské tradici muži.

V první řadě je zde samozřejmě fakt, že podle náboženského práva ortodox-

ního judaismu (jehož součástí je i chasidské hnutí), nemůže žena zastávat jakoukoliv vůdčí pozici v náboženské komunitě.⁵ Žena tak tedy nemůže stát ani na místě chasidského rebeho, jehož osoba je s tradicí a zpěvem nigunů úzce spojena.⁶

Další věc, která znesnadňuje ženám situaci, je nařízení ohledně ženského hlasu známé jako „kol b'iša erva“.⁷ Toto učení najdeme v Talmudu, kde je podloženo výrokem o ženském hlase z biblické knihy Píseň písní: „Holubičko moje v rozsedlinách skály, v úkrytu nad strží, dopřej mi zahlédnout tvou tvář, dovol mi hlas tvůj slyšet. Jak lahodný je tvůj hlas! Jak půvabnou máš tvář!“⁸ Například v talmudickém traktátu Brachot se uvádí, že hlas ženy je jako její nahota a má erotický náboj.⁹ Poslech ženského hlasu je tedy obecně považován za něco neslušného a nevhodného. Ačkoli v některých ultraortodoxních komunitách muži odmítají s cizími ženami na základě tohoto učení dokonce i mluvit, tato pasáž je obvykle vykládána a aplikována právě v souvislosti s ženským zpěvem. Poslech ženského zpěvu je ortodoxním židům-mužům zcela zakázán, nejedná-li se o hlas jejich manželky nebo vlastní dcery.¹⁰ Údajně jsou však v některých chasidských komunitách omezení vztahena i na tyto

příbuzné.¹¹ Snad proto, že je mezi nimi zapovězen sexuální styk a poslech zakázaného ženského zpěvu by se tak mohl dle určitých výkladů de facto rovnat incestu.

Pro jistotu ještě připomeňme, že celý náboženský život v rámci ultraortodoxní židovské komunity se odehrává při důsledném oddělení mužů a žen. Nigun je bezesporu také nedílnou součástí chasidské bohoslužby, někdy je dokonce pojmán podobně nebo i stejně jako modlitba (v této sou-

Tiš chasidutu Belz (Jeruzalém, 2004).

Foto: Benyamin Reich, Wikimedia Commons.

vislosti mluvíme o nigunu ve funkci komunikace nebo devekut). Je tedy zřejmé, že muži a ženy nemohou v tuto chvíli být podle pravidel judaismu společně.

Ženský zpěv nigunů však není nemožný a skutečně existuje. Ze všech výše zmíněných důvodů jen vyplývá, že tato praxe je odsunuta do pozadí a na méně viditelné místo a odehrává se v uzavřených čístech ženských společenství a skupinách, případně na pódii koncertů určených pouze ženám a dívkám.

O historii chasidských nigunů zpívaných, nebo dokonce psaných ženami toho příliš mnoho nevíme. Až doposud vzniklo jen naprosté minimum prací, které se tímto zajímavým tématem zabývají.¹² Hlavním důvodem je uzavřenost ženských společenství, která souvisí s vnímáním cizího ženského zpěvu jako zakázaného, milostného elementu. Nejde jen o to, že muž by neměl poslouchat ženský zpěv, ale důraz je kladen i na to, že žena nemá před cizím mužem zpívat. Pokud je tradice nigunů v některých chasidských dynastiích a společenstvích střežena a otevírána zvědavcům zvenčí jen zdráhavě, pak zpěv nigunů mezi ženami je ještě o poznání uzavřenější a tajemnější, a především jakýmkoli mužským návštěvníkům zcela uzavřen. Jde o choulostivé téma, o jehož popularizaci a zveřejňování chasidské komunity nemají žádný zájem.

Význam ženského zpěvu nigunů

V tradici nigunů zpívaných ženami se odráží tradiční postavení žen založené na náboženském učení a židovském právu. V judaismu je 613 micvot, přikázání, jimiž by zbožný žid měl řídit svůj život. Z některých z nich jsou vyjmuty ženy – jsou to zpravidla přikázání, která jsou nějakým způsobem časově a zároveň místně omezena. Ženy tedy například musí dodržovat pravidla košer stravování, ale nemusí být pravidelně v určeném čase na modlitbě v synagoze. Zároveň jsou zde tři zvláštní přikázání, která jsou určena jen ženám. Jde o příkazy zapalovat šabatové svíce, oddělovat kousek těsta během pečení šabatové chaly a dodržovat pravidla rodinné čistoty spojená s návštěvou rituální lázně (mikve).

Niguny v chasidských společenstvích jsou dnes nejčastěji zpívány při různých společných náboženských akcích a obdobných příležitostech. Tedy spíše v kolektivu než individuálně.¹³ Například

jde typicky o tzv. tiš, společná setkání chasidů při svátcích nebo šabatech apod., u nichž se vykládá Tóra, vypráví příběhy, pije a zpívá. Označení těchto setkání, která mají i důležitý duchovní rozměr, pochází z jidiš (טיש je dosl. stůl). Při tiš můžeme být svědky toho, jak významné místo má nigun v komunikaci mezi rebe a jeho chasidy. Ženy se ale těchto setkání nezúčastňují a v tuto chvíli obvykle chystají šabatové nebo sváteční jídlo. Tradice ženského zpěvu tedy přirozeně postrádá jinak tolik důležitý vztah chasidského rebeho (cadika) s jeho následovníky. To mimo jiné ilustruje třeba vzpomínka Dory Moszkowski: „Ženám není povoleno být ve velké místnosti, zatímco se muži modlí a zpívají.“¹⁴

Co se však týče snahy o dosažení devekut, z této mystické praxe ženy nejsou nijak vyloučeny a nejsou omezeny ve schopnosti přiblížit se Bohu.¹⁵ Pokud tedy mluvíme o ženské tradici nigunů, pak hovoříme převážně o využití nigunů jako prostředku, jak dosáhnout devekut, tedy jak se přiblížit Bohu (nebo pak také ještě jako prostředku komunikace s Bohem). Ačkoli to není pravidlem, niguny devekut jsou obvykle kontemplativnějšího a meditativnějšího charakteru. Často také bývají zpívány i v menších společenstvích, nebo o samotě, tedy ne při tiš.

Představu, že mezi ženami převažuje právě praxe nigun devekut, podporuje i fakt, že zvláště poslední dobou jsou uzavřená nevelká chasidská ženská setkání, na nichž se zpívají nebo vyučují niguny, stále častějším jevem.¹⁶

Závěr

Tradice ženských nigunů a úloha, jakou tyto niguny mají, přirozeně vyplývá z toho, jaká role a jaké povinnosti a omezení se v tradičním ortodoxním judaismu dotýkají žen. V tomto jasně vymezeném poli se vyvinula tradice, která sama o sobě není jakkoliv nařízena ani potlačována. Zdá se, že většinu těchto aktivit najdeme spíše mezi ženami, které nepocházejí z příliš fundamentalistických společenství a komunit. Patrně je to způsobeno tím, že v přísně ultraortodoxních společenstvích jsou tradiční role židovské ženy silnější a je na ně kladen větší důraz, a ženám tak už mnohdy nezbývá čas na něco, co není jejich „povinností“. Mezi takové činnosti patří právě i zpěv nigunů, protože podle chasidského učení může žena například dost dobře dosahovat

devekut také nepřímo prostřednictvím svého manžela.¹⁶ ■

Poznámka

Všechny citáty a použité texty Mišny, Tosefty, midrašů a citace z Talmudu případně mystických, filosofických, polemických děl a rabínských komentářů (stejně jako i odkazy na tato díla) jsou vypracovány na základě textů EDITORIAL STAFF. The Torah CD-ROM Library (CD-ROM). Taklitor Torani. Version 2.4. Israel, Copyright 1999–2001. ISBN neuvedeno. Případně KANTROWITZ, David. (ed.). Judaic Classic Library (CD-ROM). Version II. f. Institute for Computers in Jewish Life. Davka Corporation & Judaica Press Inc., Copyright 1991–1999.

Poznámky

- 1 POLOHOVÁ, Ráchel: *Niguny v chasidské tradici*, Praha, 2018. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta, s. 9.
- 2 Viz HAJDU, Andre; MAZOR, Yaakov: „The Place of Music in Hasidic Thought in The Musical Tradition of Hasidism“, in *Hasidism*, in BERENBAUM, Michael – SKOLNIK, Fred (eds.), *Encyclopaedia Judaica*. Second Edition. Vol. 8. Detroit: Macmillan Reference USA in association with the Keter Publishing House. Thomson Gale, 2007, s. 426.
- 3 Hebrejsky מנגינה, dosl. „melodie“ (hraná).
- 4 Podle POLOHOVÁ, *Niguny...* s. 17–18.
- 5 Viz například *Mišne Tora: Milchamot u-mlachim*: 1;5.
- 6 Na tomto místě je potřeba zmínit, že v historii chasidismu najdeme několik ojedinělých, ale zajímavých výjimek, kdy se ženy těšily obdobné vážnosti a postavení jako chasidští rebe. Těch několik případů jsou zpravidla dcery nebo vdovy slavných cadiků, nicméně zcela unikátní postavou je v tomto případě Chana Rachel Werbermacherová z Ludmiru (1805–1888), která je známá jako jediná skutečná samostatná ženská chasidská rebe (viz například BIALE, David, et al.: *Hasidism: A New History*. Princeton; Oxford: Princeton University Press, 2018, s. 283.)
- 7 Hebrejsky קהל באשה נהרה, dosl. *hlas ženy je nahota*.
- 8 Píseň písní 2, 14.
- 9 *Talmud Bavli: traktát Brachot*; 24a.
- 10 Viz *Mišne Tora: Halachot isurei bi'a* 1;5.
- 11 VAISMAN, Ester-Basya: *Being Heard: The Singing Voices of Contemporary Hasidic Women*. Cambridge, 2009. Disertační práce. Harvard University. Graduate School of Arts and Sciences, s. 9.
- 12 Za zmínku stojí určitě práce uznávané americké etnomuzikoložky Ellen Koskoffové (*1943).
- 13 HAJDU, MAZOR, *The Place of Music...* s. 427.
- 14 BIALE, et al.: *Hasidism...* s. 448.
- 15 KOSKOFF, Ellen: *Women and Music in Cross-cultural Perspective*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press, 1987, s. 216.
- 16 Takových setkání jsem také měla možnost se osobně zúčastnit v Jeruzalémě.
- 17 KOSKOFF, *Women and Music...* s. 216.

Poznámka

Tento článek je výstupem z projektu SVV č. 260 490/2020 řešeného na HTF UK.

Male and Female Singing in Hasidism

This article describes the character of the musical tradition of Hasidic Jews – which is the singing of nigunim, including a brief classification of the meaning and function of niggunim. The main topic of this article is women's singing of nigunim. The text deals with questions concerning the existence of this phenomenon and concerning the form, characteristics and other peculiarities of women's singing which are mainly derived from the status of woman in orthodox Judaism, and concerning its spiritual significance too.

Mgr. Ráchel Polohová, DiS. (*1990), absolvovala na HTF UK v Praze obory judaistika a religionistika a nyní studuje v doktorském programu judaistiky. Dlouhodobě se zabývá židovskou hudbou (po teoretické i praktické stránce) a chasidismem.